

УДК 343.98

Євгенія Ковалевська,*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАТЬ: ПОНЯТТЯ І ПРИНЦИПИ

У статті проаналізовано принципи, згідно з якими відбувається взаємодія між учасниками кримінального провадження в процесі використання спеціальних медичних знань. Акцентовано увагу на наслідках правильної взаємодії між учасниками провадження й наголошено, що ефективність взаємодії значно вища, коли вона побудована на викладених у статті принципах.

Ключові слова: взаємодія між учасниками, принципи взаємодії, слідчий, спеціальні медичні знання, учасники кримінального провадження.

Постановка проблеми. Розслідування злочину чи судовий розгляд кримінального провадження – це діяльність завжди колективна. Важливим фактором, що істотно впливає на результати будь-якої колективної праці, є правильно організована й уміло здійснювана взаємодія між її учасниками.

Важливою умовою організаційного забезпечення використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів є взаємодія учасників кримінального судочинства. Основні учасники використання спеціальних знань – суд, слідчий, слідчий суддя, орган дізнання, судовий експерт і спеціаліст.

Прагнучи досягти кінцевого результату, переборюючи протидію деяких учасників кримінального процесу, слідчий намагається найбільш раціонально підійти до ефективного використання спеціальних знань під час розслідування й розкриття злочинів.

Вагомий внесок у теорію і практику використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, у тому числі й у галузі медицини, зробили М.І. Авдєєва, В.Д. Арсеньєв, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Е.С. Гордон, Г.І. Грамович, А.М. Денисюк, С.П. Дідковська, А.В. Дулов, А.П. Загрядська, Б.М. Зорін, Н.І. Клименко, М.В. Костицький, В.К. Лисиченко, М.Я. Сегай, О.Р. Шляхов, І.Я. Фрідман, В.В. Циркаль та ін.

Питання взаємодії між учасниками кримінального провадження в наукових роботах досліджували Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, П.В. Берназ, А.В. Іщенко, В.В. Ковальов, Б.Є. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, В.М. Олійник, М.В. Салтєвський, В.В. Семенов, С.М. Стахівський та інші.

Але нині виникає необхідність подальшого обґрунтованого наукового дослідження інституту використання спеціальних медичних знань у розслідуванні злочинів, зокрема й питань взаємодії між учасниками кримінального провадження в процесі залучення та використання таких знань.

Метою статті є розкрити сутність, значення і принципи, на підставі яких відбувається взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального провадження в процесі використання спеціальних медичних знань.

Виклад основного матеріалу. Обов'язковою умовою ефективності й результативності будь-якої колективної діяльності, що повною мірою стосується й використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, є взаємодія. Основною метою взаємодії суду, слідчого, органу дізнання із судовими експертами і спеціалістами є встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні шляхом забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кожного розслідуваного провадження [1, с. 145].

Ініціатива залучення спеціаліста до участі в слідчих діях належить, як правило, слідчому [2, с. 9]. Це є одним із вирішальних факторів його головної ролі в організації взаємодії.

У низці норм Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України прямо вказується на необхідність взаємодії слідчого, прокурора, суду з фахівцем і судовим експертом під час досудового слідства. Закон наділяє слідчого широкими повноваженнями під час здійснення взаємодії з фахівцями. Зокрема, він надає слідчому право залучати фахівців-лікарів під час проведення огляду трупа й освідування особи (ст. ст. 238, 241 КПК України). Для забезпечення прав слідчого закон передбачає низку прав та обов'язків фахівців і керівників організацій, у яких вони працюють. Згідно зі ст. 71 КПК України, фахівець зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого, брати участь у проведенні слідчої дії, використовуючи свої спеціальні пізнання. Він має сприяти слідчому у виявленні, закріпленні й вилученні слідів злочину, звертати його увагу на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів, давати пояснення з приводу виконаних дій. У процесі розслідування слідчий широко

взаємодіє з експертами державних експертних установ (Міністерства юстиції, експертно-криміналістичними підрозділами Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони, судово-медичними й судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я). Тут також основні питання взаємодії регламентуються законом. Так, ст. 69 КПК України зобов'язує експерта з'явитися за викликом слідчого й дати об'єктивний висновок за поставленими питаннями. Якщо питання виходить за межі спеціальних знань експерта або представлені йому матеріали недостатні для проведення досліджень, експерт у письмовій формі повідомляє особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи [1, с. 147–148; 3].

Взаємодія між органом, що проводить розслідування, й експертними установами (підрозділами), спеціалістами здійснюється в різних умовах і формах. Однак єдиної думки про форми взаємодії з метою застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві не вироблено. Аналіз літератури свідчить, що допускається існування процесуальної та непроцесуальної форм взаємодії [4, с. 3; 5, с. 64; 6, с. 124].

Взаємодія суду, слідчого, органу дізнання із судово-експертними установами (підрозділами), судовими експертами та спеціалістами має базуватися на певних принципах.

Законність. Це – один із основних принципів слідчої діяльності. Виражає вимогу безумовної й суворої відповідності прийомів і засобів діяльності, організації їх використання букві та духу закону [6, с. 123; 7, с. 108]. У діяльності з розслідування злочинів порядок провадження кримінальних справ визначений певним колом нормативних актів. Правова норма завжди має пріоритет перед рекомендаціями криміналістичної науки і практики розслідування. Взаємодія суду, слідчого, органу дізнання з експертами й фахівцями може мати місце лише тоді, коли це прямо передбачено або рекомендовано законом або не суперечить йому. Взаємодія відбувається у формах, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, відомчими нормативними актами або не передбачених іншими законами, але не суперечать їм і впливає із загальних завдань кримінального судочинства [8, с. 73].

Планування. Полягає в послідовній реалізації запланованих дій, що забезпечують цілеспрямованість діяльності з використання спеціальних знань суб'єктами розслідування. Виражається в обґрунтовано доцільній організації, що передбачає постанову мети й завдань, визначення шляхів і способів їх досягнення, послідовності дій, розподілу наявних сил і засобів [6, с. 123; 9, с. 75]. Аналіз практики показує, що взаємодія особи, яка проводить розслідування, з експертно-криміналістичними установами (підрозділами), судовими експертами та спеціалістами в розслідуванні злочинів буває більш конкретною й ефективною, якщо вона будується на плановій основі. У плані визначається роль усіх учасників у вирішенні поставлених завдань, указуються конкретні виконавці й терміни виконання.

Єдиний погоджений план розкриття злочину вносить у роботу взаємодіючих суб'єктів організаційний початок, додає розслідуванню логічну послідовність і раціональність, сприяє більш цілеспрямованій роботі. Планування дає змогу найбільш раціонально використовувати техніко-криміналістичні методи й засоби в процесі розслідування злочину [8, с. 87].

План визначає сфери та порядок взаємодії зацікавлених служб. Письмовий план може бути як єдиним для всіх виконавців, так і складатися з індивідуальних планів для кожного виконавця, у яких подається більш детальний виклад запланованих заходів.

Організуюча роль і персональна відповідальність слідчого за проведення й результати слідчих дій. Це – загальний принцип взаємодії [6, с. 123; 7, с. 127]. Організуюча роль у взаємодії та ініціатива в спільній діяльності, як правило, покладатися на слідчого.

Основою повноважень слідчого є його процесуальна незалежність і самостійність. У ст. 40 КПК України зазначено, що під час провадження досудового слідства всі рішення про напрям слідства і провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачене одержання згоди від слідчого-судді або прокурора.

Слідчий незалежний у прийнятті таких рішень, як визначення черговості проведення слідчих заходів, вибір тактики допиту, обшуку, відтворення обстановки та обставин події, призначення судових експертиз (вид, час, місце, особа) й інших слідчих дій, у плануванні роботи з кримінального провадження, у тому числі плануванні взаємодії з оперативними підрозділами, судовими експертами і спеціалістами.

Співробітники експертних підрозділів можуть виявити ініціативу, запропонувати слідчому свою допомогу, перевірити сліди й інші об'єкти за криміналістичними обліками, повідомити результати, які отримані ними в результаті використання наявних у розпорядженні засобів і методів. Слідчий вправі знайомити спеціаліста й судового експерта з матеріалами кримінального провадження.

Самостійність співробітників експертно-криміналістичних установ (підрозділів), спеціалістів у виборі засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження речових доказів [6, с. 123]. Визначення методики конкретного дослідження, вибір науково-технічних засобів аналізу й оцінювання отриманих результатів належать експертові. Конкретна методика експертизи – це галузь спеціальних пізнань експерта, тому вибір і реалізація методики дослідження належать до компетенції експерта. Якщо ж виходить з того, що вказівки слідчого та суду про застосування методів є обов'язковими, то це означатиме безмежне й невиправдане втручання в процес експертизи. Висловлені в постановках (визначеннях) про призначення повторних експертиз сумніви в результатах початкових висновків також не можуть розглядатися як обов'язкова вказівка для експертів.

Поінформованість щодо можливостей один одного кожної із взаємодіючих сторін. Слід-

чий не може повною мірою використовувати можливості оперативно-розшукового органа або експертно-криміналістичного підрозділу, якщо він не має про них достатнього уявлення. Те саме можна сказати про судового експерта і спеціаліста-лікаря. Слідчому в його практичній діяльності варто враховувати, що можливості експертно-криміналістичних підрозділів у боротьбі зі злочинністю постійно розширюються (організуються нові оперативно-довідкові, оперативно-розшукові, криміналістичні обліки, на озброєння експертно-криміналістичних підрозділів надходять більш досконалі технічні засоби, застосовуються новітні наукові методи дослідження), а також постійно вдосконалюються, розширюються знання фахівців-лікарів у галузі медицини, розроблюються нові науково-медичні методики, впроваджуються інноваційні методи дослідження доказів за допомогою спеціальних медичних знань. Тому важливо, щоб про всі нововведення та зміни вчасно був проінформований слідчий, щоб передбачити можливість їх використання. Слідчі дії й експертні дослідження мають найбільшу результативність тоді, коли вони здійснюються у взаємозв'язку. Тому постійний обмін інформацією та узгодження дій між слідчим і судовим експертом, а також спеціалістом-лікарем стають основними й обов'язковими способами їх взаємодії. Змістом взаємодії, в кінцевому підсумку, є взаємний обмін інформацією. Іншими словами, «те, що є результатом діяльності одного, являє собою відправну інформацію для іншого» [10, с. 5].

Уважаємо за доцільне організувати і проводити підвищення кваліфікації слідчих і включити в програму навчання інформацію про нові методи, засоби й можливості судово-медичних експертів.

Комплексне використання сил і засобів. Це положення є загальним принципом співробітництва слідчого з органами дізнання [7, с. 127] та іншими учасниками процесу розслідування злочинів. Взаємодіючі сторони володіють специфічними, лише їм притаманними засобами й методами розслідування злочинів, і дуже важливо, щоб ці засоби використовувалися не розрізано, а комплексно, що дасть змогу найбільш раціонально та ефективно побудувати весь процес розслідування, реалізувати повною мірою наявні можливості для швидкого розкриття злочинів і викриття винних, зробити все можливе для запобігання аналогічним злочинам.

Безперервність взаємодії. Безперервність взаємодії означає, що вона виникає в разі наявності приводів і підстав до порушення кримінального провадження до того моменту, коли необхідність у взаємодії відпадає. У найбільш серйозних провадженнях вона продовжується протягом усього розслідування. При цьому бажано, щоб увесь час працювали ті самі слідчі, судові експерти і спеціалісти.

На стадії порушення кримінального провадження у період проведення невідкладних і наступних слідчих дій може виникнути необхідність у встановленні взаємних контактів через проведення слідчих дій або призначення експертних досліджень. Взаємодія, як правило,

має починатися з моменту вирішення питання про порушення кримінального провадження і продовжуватися до повного завершення розслідування, що також є невід'ємним принципом взаємодії.

Ефективність взаємодії. Вміст категорії ефективності відображає взаємозв'язок між досягненням соціально-корисного результату й мінімумом витрачених соціальних коштів [11, с. 110]. Ефективність взаємодії – це рівень його позитивного впливу на швидке й об'єктивне встановлення істини під час розслідування кримінального провадження з використанням усього арсеналу шляхів і форм, у тому числі й взаємодії слідчого із судовим експертом, за допомогою якого забезпечується об'єктивність, всеосяжність і повнота експертного дослідження обставин конкретного провадження [1, с. 148–153].

Висновки

Успішна боротьба зі злочинністю неможлива без тісної взаємодії слідчого, оперативно-розшукових та експертних підрозділів. Закон регламентує низку важливих питань щодо взаємодії слідчого зі спеціалістами-медиками й експертами, які можуть бути залучені з метою надання слідчому допомоги під час виконання слідчих дій, спрямованих на виявлення, фіксацію, вилучення та закріплення доказів, роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань.

Взаємодія між слідчим, органами досудового розслідування, судом і спеціалістом чи експертом буде найбільш ефективною, якщо вона ґрунтуватиметься на системі принципів, серед яких можна назвати принципи: законності; планування; ефективності; безперервності; організуючої ролі й персональної відповідальності слідчого за проведення та результати слідчих дій; самостійності учасників провадження у виборі засобів і методів виявлення, фіксації, вилученні, дослідженні речових доказів; поінформованості щодо можливостей один одного кожної із взаємодіючих сторін; комплексного використання сил і засобів.

Список використаних джерел:

1. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Семенов ; КНУВС. – К., 2006. – 212 с.
2. Закатов А.А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А.А. Закатов, Ю.Н. Оропай. – К. : РИО МВД УССР, 1980. – 104 с.
3. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Семенов ; КНУВС. – К., 2006. – 212 с.
4. Лисиченко В.К. Види участія спеціалістів на попередньому слідстві // В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль // Криміналістика і судебна експертиза. – К., 1985. – Вып. 30. – С. 3–9.
5. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого та експерта-криміналіста в процесі розслідування / В.В. Ковальов, Б.Є. Лук'янчиков // Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі

реалізації завдань кримінального судочинства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 ч. – Запоріжжя : Юридичний ін-т МВС України, 2003. – Ч. II. – 2003. – С. 61–65.

6. Семенов В.В. Взаємодія працівників правоохоронних органів при розслідуванні злочинів / В.В. Семенов // Науковий вісник НАВСУ. – К., 2004. – Вип. 3. – С. 121–127.

7. Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : [монографія] / В.С. Кузьмічов, Ю.М. Черноус. – К. : ЗАТ НІЧЛАВА, 2005. – 448 с.

8. Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : [монографія] /

В.С. Кузьмічов. – К. : НАВСУ – НВТ Правник, 2000. – 450 с.

9. Криміналістика : [учебник для вузов] / [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская]; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 971 с.

10. Лубин А.Ф. Взаимодействие следователя и оперуполномоченного БХСС со специалистами и экспертами при выявлении и раскрытии хищений в РАПО : [учебное пособие] / А.Ф. Лубин. – Горький : ГВШ МВД СССР, 1987. – 48 с.

11. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В.П. Бахин. – К. : Лыбидь, 1991. – 142 с.

В статье проанализированы принципы, согласно которым происходит взаимодействие между участниками уголовного производства в процессе использования специальных медицинских знаний. Акцентировано внимание на последствиях правильного взаимодействия между участниками производства и отмечено, что эффективность взаимодействия значительно выше, когда она построена на изложенных в статье принципах.

Ключевые слова: взаимодействие между участниками, принципы взаимодействия, следователь, специальные медицинские знания, участники уголовного производства.

The article analyzes the principles on which interaction between the participants of criminal proceedings takes place in the process of using special medical knowledge. The article focuses on the consequences of proper interaction between the participants of the proceedings and emphasizes that the effectiveness of interaction is much higher when it is based on the principles set forth in the article.

Key words: interaction between participants, principles of interaction, investigator, special medical knowledge, participants in criminal proceedings.

